

Pratarmė

Gyventi kultūra ir ją kurti yra skirtingi uždaviniai. Reikalavimas naudotis kultūrinėmis vertybėmis kreipiasi į visus. Visiems yra pareiga dalyvauti savo bendruomenės kultūriniam gyvenime.

Juozas Girnius

Dainų ir šokių šventė nėra prarasto laiko erdvė. XX a. trečiuoju dešimtmečiu Lietuvoje datuojama šventė tapo nacionalinės kultūros prioritetu, moraline telkiančia galia ir modernybės šaltiniu, vienybės demonstracija, kaip ir kitose Baltijos šalyse – Latvijoje ir Estijoje. Politiniai tapatumo ritualai, kaip ir savasties apibrėžtys, susilaukia vis didesnio susidomėjimo ir vertintini kaip laiko išbandymus įveikusi kultūrinė forma bei svarbus tarpdisciplininių tyrimų objektas.

Dainų ir šokių šventes paskatinę nacionaliniai išsivadavimo judėjimai XIX–XX a. sandūroje sietini ir su poreikiu vaduotis iš kolonializmo, kurti tautines valstybes ir kultūras, formuoti nacionalinį identitetą, taip pat ir su chorinio dainavimo, draugijų ir vienijančių renginių propagavimu. Puoselėjant tapatumą XXI a., svarbi tampa naujų sąmoningumo formų sklaida ir tradicijų, kaip neatsiejamos paveldo dalies, kūrybinga tąsa.

Mažai tyrinėta Lietuvos dainų šventės, kaip veiksmingo kultūros „įrankio“, reikšmingumo tautinam savitumui stiprinti ir skleisti tema išsamiai gvildinama Vytauto Rubavičiaus publikacijoje „Dainų šventė – lietuvybei tvirtinti ir palaikyti“. Pagrindžiant „pirminį egzistencinį kultūros tikslą – palaikyti ir tvirtinti bendruomeninį tapatumą ir jo iššaknijimą gyvenamojoje vietovėje“, su kultūra, šventės kūrimu ir šventimu susiję ritualai vertintini kaip svarbus socialinius ryšius, bendruomeninį tapatumą ir vietovės jauseną, jos „gimtiniškumą“ palaikantis veiksnys. Straipsnyje aptariami dainų šventei kylantys iššūkiai, kurie sietini su globalia kultūros suprekinimo, kultūros festivalizacijos ir kultūrinio turizmo industrijos plėtra, kritiškai analizuojamos Europos Sąjungos politikos nacionalinių kultūrų atžvilgiu gairės, apibrėžiami nauji svarbių ateities tyrinėjimų laukai.

Dainų ir šokių šventės išskirtinis vaidmuo, formuojant ir skleidžiant lietuvių tautinę tapatybę, aprašomas ir Stanislovo Juknevičiaus straipsnyje „Tapatybės ilgesys: Dainų šventės ir kolektyvinė lietuvių sąžmonė“. Pabrėždamas, kad pagrindinę dainų ir šokių švenčių repertuaro dalį sudaro liaudies muzika ir menas, autorius pastebi, kad juose geriausiai atsiskleidžia kolektyvinės sąžmonės turiniai, kaip tradiciniai periodiškai lietuvių kalba vykstantys renginiai, kuriuose dalyvauja ar bent juos stebi didžioji tautos dalis. Jo nuomone, dainų ir šokių šventės yra tapusios neatsiejama

„mūsų istorijos dalimi, todėl jų praradimas taptų ne tik kultūrinis, bet ir egzistenciniu praradimu“. Talino universiteto profesorius Reinas Veidemannas, aptardamas visuotinės Estijos dainų šventės reikšmę, teoriniu pagrindu pasirinko Tartu–Maskvos semiotinės mokyklos (daugiausia Jurijaus Lotmano) prieigas. Pasitelkęs dainų šventės istorijos kontekstą, jis išskyrė šiuos esminius tyrimo laukus: pirminės reikšmės formavimą, remiantis įvairiais šaltiniais; repertuarą kaip tekstą; dainų šventę kaip ritualą; dainų švenčių išorinės ir vidinės formos dichotomiją. Ir nors teigdamas, kad visuotinės Estijos dainų šventės yra periferijos iššūkis centrui, kilusios iš Pietų Vokietijos chorinio dainavimo (*Liedertafel*) tradicijos XIX a., jos tapo Baltijos šalių provincijos savastimi. Atlikus dainų švenčių formato, ideologinio modelio, kurį galima atpažinti ir Estijos nacionaliniame judėjime („nacionalinis pabudimas“), ir Dainų šventėje („dainuojanti bendruomenė“), svarstyti ir Dainų šventės kaip teksto, ypač pirmaisiais metais, klausimas, ir Estijos kultūros autentiškumo problema, ir kultūros tranzityvumo procesai dainų šventėje. Estijos kultūra, kaip nelaisvėje gimusi ir įkalinta kultūra, yra reprezentuojama dainų šventėje, kita vertus, visuotinė dainų šventė atlieka religinio ritualo funkcijas. Pasitelkus metaforinį mąstymą, pasak Reino Veidemanno, galima teigti, kad estai yra tikinti Dainų švente tauta.

Siekdama pateikti bendrą Dainų ir šokių šventės vaizdą, „Dabarties ieškojimuose“ Rita Repšienė gilinasi į kultūros vertybes, prioritetus ir naujus iššūkius, kuriuos lemia visuotinių išmėginimų, pasirinkimų ir medijų sąlygojama kasdienybė. Kultūrų sąveikų, tapatybių devalvacijos, tautų kraustymosi ir maišymosi, visuotinių transformacijų ir begalinės kaitos laikais tradicijos saugomos kaip mentalinė konstanta, tęstimumo įkūnijimas ar modernybės darinys. Protestantiškų šalių kultūrų įkvėpta Dainų švenčių tradicija tapo neatsiejama tapatybės realija. Perduodama iš kartos į kartą, ji išsaugo pozityvių, betarpiškų, vienijančių ir prasmingų išgyvenimų galimybę. Deklaruodama nacionalinį savitumą ir kūrybinį potencialą Dainų ir šokių šventė Baltijos šalyse atspindi ir patriotinį pakilimą, ir istorines pervartas, ir ideologinį prisitaikėliškumą, ir kultūrinę brandą, ir iššūkių sąlygiškumą. Oficiali vizija, programa, dalyvių gausa ir naujos ideologinės retorinės vizijos, siekiančios įtikinti tuos, kurie galėtų abejoti: „Nenuginčijama tradicija tapusios Lietuvos dainų šventės išaukština žmogaus kūrybinę saviraišką, tautinės kultūros gyvybingumą, tėvynės meilę ir solidarumą. Jos suburia skirtingas kartas, padeda ugdyti etines vertybes. Per daugelį metų susiformavo vertingiausi žanrų raiškos ypatumai, estetiniai meninių programų kriterijai, emocinis šventės dalyvių ir žiūrovų bendrumas. Lietuvos dainų šventė yra nacionalinis visuotinio pobūdžio kultūros reiškinytis ir nuolatinis kryptingas kūrybos procesas, savo dvasia prilygstantis senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms“, rašoma Lietuvos dainų šventės organizatorių – Liaudies kultūros centro tinklalapyje. Kokia šventės realybės dilema? Kaip mūsų dainų šventė ir mes atrodome bendrame baltiškame kontekste? Ar kurdami šventę mes tampame tradicijų puoselėtojai ar įkaitais, ar gebame tradicijai suteikti aktualumą, jausti ir gyventi švente, kuri niekada nesibaigtų?

Dainų šventės sociologinį tyrimą straipsnyje „Dainų ir šokių šventė Lietuvoje: visuomenės aktyvumas, šventės samprata ir vertinimas“ pristato Aida Savicka. Konstatuodama, kad Dainų ir šokių šventė yra vienas didžiausių ir masiškiausių kultūros renginių Lietuvoje, kurios svarba pripažįstama ir nacionaliniu, ir pasauliniu mastu, ji, kad Dainų šventė nepelnytai sulaukia mažo visuomenės ir kultūros tyrinėtojų dėmesio. Tiesa, netrukus pasibaigus paskutiniajai Dainų šventei, buvo atliktas reprezentatyvus bandomasis Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimas, kurio tikslas – išsiaiškinti Dainų šventės sociokultūrinės integracijos potencialą bei visuomenės sąmonėje vyraujančią šios šventės sampratą, dalyvavimo aktyvumą bei renginių vertinimą. Šie duomenys leidžia įvertinti Dainų šventės tradicijos tęstinumo perspektyvas visuomenės nuostatų prasme ir atskleisti šios šventės gyvybingumą ir svarbą įvairiose šalies demografinėse grupėse.

„Paveldo ir Europos“ skyriuje skelbiama Odetos Žukauskienės publikacija „Dainų šventė kaip kultūrinės atminties veikmė“. Tyrinėdama Lietuvos dainų ir šokių švenčių tradiciją kaip daugialypį reiškinį, mokslininkė į jį žvelgia pro šiuolaikinio kultūros diskurso prizmę. Remiantis prancūzų mąstytojo Michelio de Certeau mintimis, lietuvių dainų šventė įvardijama kaip modernios kultūros reiškinys, kuriame glūdi nuorodos į kolektyvinę reprezentaciją, siekiančią tradicinės kultūros ir meno paveldą perkelti į miesto erdvę. Dainų šventė taip pat apibrėžiama kaip atminties vieta (*lieux de mémoire*), kurios reikšmę dabarties kultūrai nusakė prancūzų istorikas Pierre'as Nora ir kurios vienas tikslų – stiprinti valstybės autoritetą ir žadinti patriotiškumą. Ji analizuotina ir kaip kultūrinės atminties (*kulturelles Gedächtnis*) praktika, kuria vokiečių kultūrologai Janas ir Aleida Assmannai grindžia kultūros tapatumo ir savimonės stiprinimo procesus. Vis dėlto pastebėtina, kad panašias atminties praktikas pastaruoju metu apjungia bendri Pasaulinės atminties projektai, kurie tautinį paveldą ir nacionalinę atmintį įtraukia į transnacionalinius tinklus. Kita vertus, intensyvios vizualinės kultūros, gausybės festivalių bei reginių fone dainų šventės koncepcija reikalauja peržiūros ir aktualizavimo, kuris leistų atvirai ir drąsiai kalbėti apie tradicinės kultūros interpretaciją ir sklaidą dabarties kultūroje, nepaverčiant jos vartojimo objektu, o ieškant originalių būdų atverti giliuosius etninės kultūros ir folkloro turinius.

Latvijos mokslininkai Valdis Muktupāvels ir Rūta Muktupāvela aptaria vieną iš tautinių fenomenų – latvius, kaip *dainīgā tautā*, atlikdami stereotipo šaltinių retrospekcinę apžvalgą. Analizuodami visuotinės latvių dainų šventės kontekste praktiniu ir simboliniu požiūriu svarbius dainynus, sudarytus Latvijos valstybingumui reikšmingais momentais, ir šių rinkinių kilmės, repertuaro ir dainų kontekstų aspektus, jie nuosekliai gilinasi į vieną būdingiausių latvių nacionalinio tapatumo konstrukcijų konceptų – *dainīgosios tautos* vaizdinį. 2003 m. įtraukus Baltijos šalių Dainų ir šokių šventės tradiciją į UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo sąrašą bei 2005 m. priėmus Latvijos „Dainų ir šokių šventės įstatymą“, ir nacionaliniu, ir glo-

baliu mastu atsiskleidė šios šimtametės tradicijos formalizavimosi procesas. Tačiau šventės vyksmas – tai ne tik formalūs koncertai, paprastai neformalioji pusė ir nuotikos reikiama spontaniškais dainų šventės dalyvių pasidainavimais po baigiamojo koncerto. Dainų ritualo pagalba šie įvykiai išlieka aktualūs iki šiol ir tarpusavyje derina *dainingosios tautos*, kaip visumos, dalyvių jausmus, emocinių reakcijų bei įvykių vertybinį suvokimą.

„Iš kultūros istorijos“ skyriuje spausdinama pirmoji lietuvių filosofo, kultūrininko Juozo Girniaus knygos „Tauta ir tautinė ištikimybė“ dalis. Knyga, pasirodžiusi 1961 m. Čikagoje kaip „Į laisvę“ fondo lietuviškai kultūrai ugdyti leidinys ir sulaukusi plataus atgarsio išeivijos visuomenėje, išlieka nepaprastai aktuali ir dabar. Aptardamas žmogaus santykį su tauta ir bendruomene, jis iškelia tautos savitumą, tautos ir valstybės santykius. Nors knygos uždavinys nebuvo sociologinė nutautėjimo analizė, joje buvo siekiama moralinio nušvietimo – „kam įpareigoja ištikimybė tautai“. Knygoje išvalgiai pabrėžiama, kad visos tautos turi akivaizdžią teisę kurti savo tautines valstybes. Be savo valstybės tauta negali būti laisva, nes valstybė suteikia galias tautai ne tik lemti savo politinį likimą, bet ir laisvai kurti tautinę kultūrą. Pasak Juozo Girniaus, tautų lygybės pripažinimas suponuoja tautų teisės į nepriklausomybę pripažinimą. Tautos ne tik turi teisę į nepriklausomybę – pats tautinių valstybių kūrimas esąs teigiamas reiškinys. Tautinės valstybės leidžia žmonėms gyventi kaip jie nori ir puoselėti svarbias vertybes. Daug reikšmės skirdamas normatyviniam elementui, jis žvelgia į tautą kaip į uždavinį ir pašaukimą – kokia ir kaip tauta privalanti būti. Jo žodžiais, tauta yra tikrovė ir uždavinys. Sąmoninga tauta save suvokia ne tik kaip faktą, bet ir kaip uždavinį. Būdama pagrindinė ir reikšmingiausia bendruomenė, ji yra aukščiau už valstybę. Tauta nėra valstybei, valstybė yra tautai. Kita vertus, Juozas Girnius pabrėžia, kad žmogus yra aukščiau ir už tautą, kad tautiškumas privalo skleistis kartu su žmoniškumu, kad už visas tautines skirtybes esmingesnė žmonių vienybė. Tautiškumas, įpareigojęs lygiai gerbti visas tautas, yra veiksnys, kuris skatina savo tautos įsijungimą į žmoniją. Tauta pašaukta kurti, ji turi nuolat tobulėti. Mintis, kad tautos pagrindinė užduotis – išplėtoti savo galimybes kūrybiniais laimėjimais, pabrėžiama „Tautoje ir tautinėje ištikimybėje“.

Vertindamas patriotizmą kaip dvasinį ir moralinį tautos ryšį, Juozas Girnius iškelia meilės tėvynei ir tautai jauseną: „Būdama tėviškoji – motiniškoji mūsų būties versmė, tauta mums yra brangi, kaip mūsų pačių būtis. Tautos pagimdyti (dvasinio mūsų subrandinimo prasme), ją mylime ir privalome mylėti, kaip mylime ir privalome mylėti savo tėvus. Tam tikrais atvejais, iškilus pavojui tėvynės laisvei, privalome tautą dargi aukščiau tėvų pastatyti pagal šv. Augustino žodį: „pirmieji tau yra tėvas ir motina, bet tėvynė tebūnie aukščiau ir už tėvus“ (*primi tibi sunt pater et mater, maior sit patria et ipsi parentibus tuis*)“, suteikdamas ir mums galimybę apmąstyti mūsų prioritetus ir pasirinkimus, vienybės ir patriotiškumo dilemas.